До спеціалізованої вченої ради Д 26.007.05
у Національній академії внутрішніх справ
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

ВІДГУК
ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертацію Безкоровайного Богдана Вікторовича на тему: «Криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред'явлення для впізнання», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Із вирішенням ідентифікуючих завдань при досудовому розслідуванні слідчий, прокурор тощо зустрічаються постійно під час здійснення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій. Не є виключенням також і така слідча (розшукова) дія як пред'явлення для впізнання, що виступає дієвим засобом доказування та вирішення питань ідентифікуючого характер щодо осіб, речей, трупів тощо. Тому закономірним є вибір для наукового пошуку дисертантом якраз проблем криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання, оскільки щодо здійснення цієї слідчої (розшукової) дії існують недоліки, що знаходяться як в площині кримінального процесуального регулювання, так і є предметом криміналістичної науки.

Таким чином, актуальність теми дослідження є обґрунтованою як з позиції криміналістичної науки, так і виходячи із потреб слідчої практики, що підтверджується також результатами емпіричних досліджень, наведених в додатках до дисертаційної роботи здобувача.

Аналіз положень автореферату та дисертації свідчить, що поставлені дисертантом задачі є актуальними та потребують належного наукового аналізу та обґрунтування ряду теоретичних та практичних положень, що дозволить усунути суперечності та удосконалити процес криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання.

ВРСДЗ НАВС
Вх. № 5571
07 12 2018 р.
кількість аркушів:
осн. док. 22 додаток —

Дисертація виконана **відповідно до таких положень наукових програм, планів, тем** як Стратегія національної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015, Національна стратегія у сфері прав людини, затверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 та План заходів щодо її реалізації, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 р. № 1393-р. Тему дисертаційного дослідження затверджено на засіданні Вченої ради Національної академії прокуратури України 31 березня 2015 р. (протокол № 3) тауточнено рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ 30 травня 2018 року (протокол № 9)і схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1080, 2015 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій полягає у тому, що в дисертації, на основі наукових здобутків криміналістичної науки, положень вітчизняного і зарубіжного кримінального процесуального законодавства, результатів узагальнень статистичних даних, анкетування та матеріалів кримінальних проваджень поглиблено наукові знання щодо: генезису криміналістичної ідентифікації та перспектив її розвитку; систематизації завдань криміналістичної ідентифікації під час досудового розслідування; визначення видів, суб'єктів та об'єктів криміналістичної ідентифікації; місця криміналістичної ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації; структури ідентифікаційного процесу за уявним образом; значення ідентифікації за уявним образом для процесу доказування; щодо розкриття поняття, видів та принципів пред'явлення для впізнання; змісту тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання; суб'єкта розслідування як елемента ідентифікаційного процесу за уявним образом під час пред'явлення для впізнання.

Також дисертантом обґрунтовано низку положень, висновків, а також пропозицій щодо внесення змін та доповнень до кримінального

процесуального законодавства у контексті предмета дослідження, що спрямовані на вирішення важливих питань з точки зору юридичної науки та правозастосування.

Достовірність отриманих наукових результатів обумовлена застосуванням як методологічної основи дослідження системи загальнонаукових та спеціальних методів, які є засобами наукового пошуку. Зокрема, У дослідженні застосовано як загальнонаукові методи *(спостереження, опис, порівняння, класифікація)* для визначення правових категорій, що характеризують криміналістичну ідентифікацію (розділи 1–3), так і спеціальні методи,зокрема: *історико-правовий*дозволив дослідити становлення криміналістичної ідентифікації (підрозділ 1.1); *системний аналіз*, а також *системно-структурний* і *формально-логічний* надали можливість з'ясувати правову природу криміналістичної ідентифікації за уявним образом (підрозділ 1.2); завдяки *порівняльно-правовому* проаналізовано погляди вчених щодо окремих ознак та аспектів ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання, а також норми чинного кримінального процесуального законодавства України і законодавства інших держав (Англії, Грузії, Італії, Латвійської Республіки, Німеччини, Республіки Білорусь, Республіки Казахстан, Республіки Молдова, Киргизької Республіки, США, Франції та ін.) у межах предмета дослідження (розділи 1–3); *формально-юридичний* дав змогу дослідити норми КПК України, інших законів України, з'ясувати зміст та значення вживаних понять і термінів, обґрунтувати висновки і пропозиції щодо їх зміни та доповнення (підрозділи 3.2, 3.3); *структурно-функціональний* використано для аналізу тактичного та процесуального порядку пред'явлення для впізнання (підрозділи 3.1, 3.2); *соціологічний* надав можливість вивчити погляди слідчих, прокурорів та адвокатів з питань, що досліджувалися, а *статистичний* – узагальнити результати вивчення матеріалів кримінальних проваджень та анкетування; за допомогою *моделювання і прогнозування* сформульовано конкретні пропозиції щодо вдосконалення чинного КПК України (підрозділи 3.1–3.3).

Репрезентативність дисертаційного дослідження та отриманих результатів забезпечується сформованою та використаною автором ґрунтовною емпіричною базою дослідження, що охоплює аналітичні та статистичні дані МВС України, Національної поліції України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України; зведені результати вивчення 270 кримінальних проваджень (2013–2018 рр.), у яких наявні протоколи пред'явлення для впізнання, у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Київській, Одеській, Харківській, Хмельницькій, Черкаській областях та м. Києві; результати анкетування 120 слідчих Національної поліції України; державна та відомча статистична звітність різних періодів, слідча, прокурорська та адвокатська практика (з урахуванням досвіду роботи автора в органах прокуратури).

При вирішенні поставлених задач дисертант проявив власний авторський підхід, наводячи аргументи під час обґрунтування власної точки зору. Текст дисертаційного дослідження має хороший літературний стиль, що забезпечується в тому числі вдалим ілюстрування теоретичних положень результатами емпіричних досліджень.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є одним із перших в Україні монографічних досліджень криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. У роботі сформульовано низку нових положень і висновків, що мають важливе значення для теорії криміналістики, кримінального процесу та юридичної практики. Зокрема:

вперше:

– надано структуру ідентифікаційного процесу за уявним образом, яку становлять: психологічний механізм впізнання; криміналістичний механізм впізнання; природа об'єкта сприйняття; цілісність процесу криміналістичної ідентифікації; особистість суб'єкта впізнання; характер формування мисленнєвого образу; результати впізнання; дії суб'єкта розслідування щодо процесуального оформлення результатів;

– здійснено систематизацію принципів проведення впізнання за уявним образом, що спрямовано на підвищення ефективності ідентифікації за уявними образами під час проведення впізнання, які поділено на три групи: зобов'язальні, заборонні, дозвільні;

– доведено можливість проведення пред'явлення для впізнання за такими прикметами зовнішності людини, як ознаки запаху, дотику, смаку, мови, жестів, міміки, артикуляція, на основі чого запропоновано доповнити ч. 9 ст. 228 КПК України та ч. 1 ст. 230 КПК України щодо впізнання трупів осіб, тварин та інших біологічних об'єктів, які мають ідентифікаційні ознаки;

удосконалено:

– поняття криміналістичної ідентифікації за уявним образом, що за своєю сутністю є процесом, у якому беруть участь різні суб'єкти (суб'єкти доказування та суб'єкти впізнання); який за формою вираження є процесуальною ідентифікаційною дією, що здійснюється у сфері процесуальної діяльності з метою отримання судового доказу про тотожність шляхом використання пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти;

– класифікацію завдань криміналістичної ідентифікації: 1) за ступенем загальності: загальні та окремі (пошукові; констатуючі; аналітичні, оціночні); 2) за обов'язковістю вирішення завдання криміналістичної ідентифікації: процесуальні й тактичні;

– види криміналістичної ідентифікації шляхом встановлення додаткових критеріїв, які визначають особливий порядок та специфіку ідентифікаційного процесу, у тому числі й процесуальний порядок її здійснення: 1) за станом особи як об'єкта пізнання: ідентифікація живої людини; ідентифікація живої ненародженої людини; ідентифікація неживої (померлої) людини; 2) за обсягом дій з ідентифікації: локалізована (у конкретній місцевості з розумінням місцезнаходження об'єкта пізнання); нелокалізована (зондування Землі); 3) за об'єктом пізнання: живої істоти; предмета; явища; процесу; місцевості; 4) за природою сукупності ідентифікаційних ознак: за матеріально

зафіксованими (об'єктивними) ознаками; за суб'єктивними ознаками (за уявними образами);

дістало подальший розвиток:

– наукові положення, що характеризують стан дослідження проблем криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час проведення впізнання, на підставі яких визначено актуальні на сучасному етапі питання для першочергового опрацювання;

– значення місця ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації, що зумовлено різноманітністю її об'єктів, суб'єктів, які проводять ці дослідження, процесів, сутність яких полягає у встановленні тотожності та відображає різні складові логіки пізнання, метою якого є ототожнення;

– погляди щодо значення криміналістичної ідентифікації в механізмі доказування, зокрема такого її різновиду, як ідентифікація за уявними образами, що дає змогу правильно використовувати розроблені методи для реалізації завдань кримінального судочинства;

– поняття пред'явлення для впізнання, під яким слід розуміти слідчу (розшукову) дію, за якої особі, що впізнає, у встановленому законом порядку, надається можливість встановлення тотожності (схожості, відмінності) раніше сприйнятого нею за обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом порівняння ознак і властивостей пред'явленого для впізнання об'єкта з його уявним (мислиннєвим, ідеальним) образом, що зберігся в пам'яті особи, яка впізнає;

– рекомендації щодо тактичного забезпечення пред'явлення для впізнання шляхом застосування психологічного впливу під час пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами;

– рекомендації щодо доцільності прийняття слідчого рішення про проведення пред'явлення для впізнання, засновані на можливих ризиках результатів криміналістичної ідентифікації за уявним образом, а також тактичні прийоми, спрямовані на підвищення ефективності його проведення.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях.

Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертації, відображено у 12 наукових публікаціях, серед яких п'ять статей – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна стаття – у зарубіжному юридичному виданні (Республіка Молдова) та шість тез – у збірниках науково-практичних конференцій.

Значення дисертаційної роботи для науки і практики полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки й пропозиції впроваджені та використовуються у:

– *законотворчій діяльності* – під час внесення змін і доповнень до КПК України з питань пред'явлення для впізнання (акт впровадження Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 15 листопада 2018 р. № 1-36-18);

– *правозастосовній діяльності* органів досудового розслідування – у процесі розроблення й удосконалення відомчих нормативно-правових актів та методичних рекомендацій щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні (акт впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 11 червня 2018 р.);

– *освітньому процесі* – під час підготовки лекцій, методичних рекомендацій, тестових завдань і дидактичних матеріалів з навчальних дисциплін «Криміналістика», «Кримінальний процес», «Методика розслідування злочинів», «Розслідування окремих видів злочинів», «Особливості розслідування окремих видів злочинів», а також у процесі підготовки лекцій і проведення занять за відповідними темами (акти впроваджень Галицького коледжу імені В'ячеслава Чорновола від 5 вересня 2016 р., Львівського торговельно-економічного університету від 9 вересня 2016 р., Національної академії внутрішніх справ від 12 червня 2018 р.).

Струкура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків,

списку використаних джерел (213 найменування на 19 сторінках) та п'яти додатків на 16 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 210 сторінок, з них основний текст – 175 сторінок.

Розділ 1 «Загальнотеоретичні положення криміналістичної ідентифікації» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Криміналістична ідентифікація як окреме вчення: сучасний стан та перспективи розвитку»* на основі дослідження різноманітних наукових шкіл зроблено висновок, що початком формування теорії криміналістичної ідентифікації у вітчизняній криміналістиці стала опублікована С. М. Потаповим у першому номері журналу «Радянська держава і право» за 1940 рік стаття «Принципи криміналістичної ідентифікації», положення якої згодом розвинені автором у брошурі «Вступ до криміналістики». Наступником С. М. Потапова, який досліджував криміналістичну ідентифікацію, вважається Р. С. Бєлкін, на думку якого, С. М. Потапов звів методологію науки криміналістики до методу ідентифікації. Ми підтримуємо позицію Р. С. Бєлкіна і вважаємо, що методологію науки не можна замикати на одному окремому методі, яким є ідентифікація. Завданням методології є дослідження й аналіз системи методів і засобів, за допомогою яких пізнають об'єктивну реальність, що є предметом наукового пізнання, як на теоретичному, так і на емпіричному рівні.

Починаючи з 50-х років XX ст., учені все більше приділяли увагу проблемам криміналістичної ідентифікації як ефективному засобу збирання та перевірки доказової інформації у кримінальному провадженні.

Найактивнішим періодом розвитку теорії і практики криміналістичної ідентифікації були 60–80-ті роки XX ст. Означений період характеризується значною інтенсифікацією наукових досліджень. Унаслідок цих процесів теоретична думка втілилася в основні наукові конструкції, що є базисом теорії криміналістичної ідентифікації. Ці конструкції зумовили формування практичних моделей вирішення в слідчій і судово-експертній практиці значного комплексу ідентифікаційних завдань. У зазначений період

М. В. Терзієв та М. Я. Сегай здійснювали активне дослідження криміналістичної ідентифікації.

Сучасний етап розвитку теорії криміналістичної ідентифікації, з початку 70-х років XX ст. і до сьогодні, характеризується осмисленням місця та функцій криміналістичної ідентифікації в системі судочинства, уточненням її структури як наукової категорії та прикладної діяльності. Перспективним, з погляду розвитку науково-технічного прогресу, вбачається подальше запровадження в процес криміналістичної ідентифікації наукових технологій, що надаватимуть змогу здійснювати відповідні ідентифікаційні дії за менший час, у будь-якому місці, мінімізуючи «людський фактор» для недопущення неточностей у результатах відповідних дій.

У *підрозділі 1.2 «Завдання криміналістичної ідентифікації»* зазначено, що криміналістичний зміст методу ідентифікації зумовлений його завданнями, які, по-перше, відповідають загальним завданням кримінального провадження, по-друге, реалізуються у практичній сфері слідчої діяльності завдяки певній пізнавальній сутності окремих слідчих (розшукових) дій, зокрема пред'явлення для впізнання.

Встановлено, що ідентифікація є не лише завданням (тобто метою), а й способом (процесом, методом) досягнення мети. Підтвердженням цього слугує таке: 1) результати ідентифікації є доказами, що обумовлює спеціальні вимоги до методу ідентифікаційного дослідження; 2) у криміналістиці, на відміну від інших наук, важливим є встановлення не тільки тотожності, а й відмінності; 3) головним завданням ідентифікації в криміналістиці є ототожнення індивідуальних об'єктів, що в інших науках здійснюється дуже рідко; 4) межі вивчення групової приналежності в криміналістиці значно ширші, ніж в інших науках, оскільки тут використовуються випадкові властивості об'єктів.

Завдання криміналістичної ідентифікації класифіковано: 1) за ступенем загальності: загальні та окремі; 2) за характером: пошукові, констатуючі, аналітичні, оціночні; 3) за обов'язковістю вирішення: процесуальні й тактичні.

У *підрозділі 1.3 «Види, суб'єкти та об'єкти криміналістичної ідентифікації»* доведено, що визначення криміналістичної ідентифікації (як методу, процесу або результату) містить вказівку на її ключові елементи: види, суб'єкти та об'єкти.

Доповнено нові критерії, за якими має бути класифіковано криміналістичну ідентифікацію: 1) за правовою природою: процесуальна, непроцесуальна; 2) за суб'єктом: оперативна, слідча, експертна; 3) за видом об'єктів, що ідентифікують: ідентифікація речей (предметів), живих істот, явищ, процесів; 4) за характером відображень, що використовуються для ототожнення: ідентифікація за матеріально фіксованим відображенням, за уявними образами, за описом; 5) за станом об'єкта, що ототожнюється: ідентифікація нерозчленованого цілого, цілого за його частинами; 6) за доказовим значенням: індивідуальна, групова; 7) за характером природи ознак, що використовуються в пізнавальному процесі: за особливостями зовнішньої будови, за особливостями внутрішньої будови, за функціонально-динамічними особливостями, за особливостями запаху; 8) за галуззю криміналістичної техніки, до якої належить об'єкт пізнання: трасологічна, дактилоскопічна, судово-балістична, почеркознавча, авторознавча, матеріалів документів тощо; 9) за станом особи як об'єкта пізнання: ідентифікація живої людини, ідентифікація живої ненародженої людини, ідентифікація неживої (померлої) людини; 10) за обсягом дій з ідентифікації: локалізована (у конкретній місцевості з розумінням місцезнаходження об'єкта пізнання); нелокалізована (зондування Землі); 11) за об'єктом пізнання: живої істоти, предмета, явища, процесу, місцевості; 12) за природою сукупності ідентифікаційні ознаки: ідентифікація за матеріально-зафіксованими (об'єктивними) ознаками, за суб'єктивними ознаками (за уявними образами).

З'ясовано, що криміналістичну ідентифікацію здебільшого здійснюють слідчий, суд, експерт і спеціаліст відповідно до завдань, які стоять перед ними, їх процесуальних повноважень з використанням методів і засобів, які надані їм законом. Експерт завжди виконує ідентифікацію в процесуальній

формі, спеціаліст – у непроцесуальній, а слідчий і суд – у тій та іншій формі. Висновки про тотожність, яких дійшли вказані суб'єкти ідентифікації, мають різне доказове значення. Так, висновок про тотожність, якого доходить експерт, зводить його в процесуальну форму засобу доказування – висновок експерта. Висновки про тотожність, до яких доходять слідчий і суд, а також спеціаліст, не має доказового значення, хоча й можуть використовуватися для прийняття рішення для проведення певних процесуальних дій. Суб'єктами криміналістичної ідентифікації є потерпілий, свідок, слідчий, спеціаліст, експерт, суд.

Встановлено, що об'єктом криміналістичної ідентифікації є річ матеріального світу, яка має індивідуальні ознаки, що є відносно незмінними протягом тривалого проміжку часу, при цьому сама така річ може й не бути індивідуально визначеною. Неможливо навести повний їх, оскільки один і той самий об'єкт ідентифікації може залишити різні за своїм характером сліди. У кожному випадку перелік таких об'єктів має встановлюватися залежно від конкретної обстановки та обставин вчинення кримінального правопорушення.

Розділ 2 «Ідентифікація за уявним образом в системі судової ідентифікації» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 2.1 «Місце ідентифікації за уявним образом серед інших видів криміналістичної ідентифікації»* встановлено, що теорія криміналістичної ідентифікації є цілісним, системним утворенням, яке можна поділити на три частини: 1) загальну теорію криміналістичної ідентифікації; 2) вчення про криміналістичну ідентифікацію за матеріально-фіксованим відображенням (слідами) і вчення про криміналістичну ідентифікацію за уявними (мисленнєвими, ідеальними) образами; 3) галузеві теорії криміналістичної ідентифікації (вчення про ідентифікацію в криміналістичній тактиці, техніці та методиці розслідування).

Надано авторське визначення криміналістичної ідентифікації за уявним (мисленнєвим, ідеальним) образом, під яким слід розуміти процес, у якому беруть участь різні суб'єкти (суб'єкти доказування та суб'єкти впізнання);

який за формою вираження є ідентифікаційною дією, що здійснюється у сфері процесуальної діяльності з метою отримання судового доказу про тотожність шляхом використання пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти.

Визначення місця ідентифікації за уявними образами серед інших видів криміналістичної ідентифікації вбачається можливим завдяки поділу системи криміналістичних ідентифікаційних досліджень на дві форми: непроцесуальні дослідження, які виконують суб'єкти кримінального судочинства поза слідчими (розшуковими) діями; процесуальні дослідження, що здійснюють суб'єкти доказування в процесі проведення слідчих (розшукових) чи судових дій, метою яких є отримання судового доказу про тотожність.

З'ясовано, що до непроцесуальних криміналістичних ідентифікаційних дій можуть належати: оперативні ідентифікаційні дії, що здійснюються поза процесуальними діями, оперативно-розшукове впізнання та випадкове впізнання (узнавання).

Акцентовано увагу на процесуальній формі ідентифікації. Найбільш поширеною формою процесуальної криміналістичної ідентифікації є пред'явлення для впізнання, в основі якої лежить ідентифікація за уявними образами як вид криміналістичної ідентифікації (87 % опитаних слідчих). Оскільки дії із впізнання в судочинстві тривалий час законом не регламентувались, то і в літературі, і в перших теоретичних висновках і рекомендаціях науковців з цього приводу розкривалося не визначення поняття пред'явлення для впізнання, а, насамперед, практичні рекомендації щодо застосування ідентифікації за уявними образами, розроблені на основі узагальнення слідчої та судової практики й спрямовані на забезпечення об'єктивності та достовірності його результатів.

У *підрозділі 2.2 «Структура ідентифікаційного процесу при ідентифікації за уявним образом»* встановлено, що метою криміналістичної ідентифікації за уявними образами є індивідуальне ототожнення, тобто

встановлення відповідності ознак конкретного об'єкта пошуку істини безпосередньо під час впізнання.

Хоча в науці криміналістичну ідентифікацію характеризують за різноманітними ознаками, проте найдоцільнішими з них є такі: 1) належність її до процесуальних ідентифікаційних дій; 2) особливий характер знань, які використовуються в процесі ототожнення; 3) мета та завдання, що зумовлюють її проведення, зокрема з метою індивідуального ототожнення, тобто встановлення повної відповідності ознак конкретного об'єкта пошуку істини безпосередньо під час впізнання.

Особливість ідентифікації за уявними образами зумовлюється такими процесуально-криміналістичними властивостями (ознаками), завдяки яким і визначається її структура та специфіка проведення, як: її мета; самостійність; використання засобів криміналістичної техніки; наявність обов'язкових суб'єктів – особи, уповноваженої на проведення пред'явлення для впізнання як форми ідентифікації за уявними образами; особи, яка виконує акт безпосереднього ототожнення завдяки використанню пізнавальних можливостей суб'єкта впізнання, що є джерелом відомостей про факти; кількісний фактор суб'єктів та учасників при проведенні ідентифікації за уявними образами під час проведення впізнання; обов'язковий процесуальний порядок фіксації її перебігу й результатів.

У результаті систематизації надано структуру ідентифікаційного процесу за уявним образом, яку становлять: 1) психологічний механізм впізнання; 2) криміналістичний механізм впізнання; 3) природа об'єкта сприйняття; 4) цілісність процесу криміналістичної ідентифікації; 5) особистість суб'єкта впізнання; 6) характер формування мисленнєвого образу; 7) результати впізнання; 8) дії суб'єкта розслідування щодо процесуального оформлення результатів.

У *підрозділі 2.3 «Значення ідентифікації за уявним образом для процесу доказування»* встановлено, що ідентифікація за уявним образом належить до процесуальних ідентифікаційних дій, а останні посідають важливе місце у

сфері кримінального судочинства і здійснюються у формі доказування, оскільки їх результати використовуються як докази у кримінальному провадженні. Зосереджено увагу на тому, що, крім засобів пізнання, слід розрізняти і засоби доказування. Останні за своєю сутністю є сукупністю дій процесуального характеру. Тому в системі ідентифікаційних дій, що здійснюють у сфері кримінального судочинства, необхідно розрізняти процесуальні ідентифікаційні дії (у тому числі й ідентифікація за уявними образами під час проведення впізнання), спрямовані на отримання судового доказу і чітко регламентовані кримінальним процесуальним законодавством, а також ідентифікаційні дії, які не спрямовані на досягнення цієї мети. Їх іменують непроцесуальними ідентифікаційними діями, що здійснюються в контексті з процесуальними і виконують допоміжну, забезпечувальну функцію.

Встановлено, що оскільки впізнання у сфері кримінального судочинства може мати процесуальний і непроцесуальний характер, то й криміналістичні ідентифікаційні дії за уявними (мисленнєвими, ідеальними) образами можуть бути процесуальними і непроцесуальними, що дає підстави для виокремлення процесуальних (пред'явлення для впізнання) (77 % опитаних слідчих) і непроцесуальних (оперативно-розшукові впізнання) (23 % опитаних слідчих) форм криміналістичної ідентифікації за уявними образами.

Розділ 3 «Загальна характеристика ідентифікаційного процесу при пред'явленні для впізнання» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 3.1 «Поняття, види та принципи пред'явлення для впізнання»* на основі проаналізованих думок учених запропоновано авторське визначення пред'явлення для впізнання, під яким слід розуміти слідчу (розшукову) дію, за якої особі, що впізнає, у передбаченому законом порядку, надається можливість встановити тотожність (схожість, відмінність) раніше сприйнятого нею за обставин, що мають значення для кримінального провадження, шляхом порівняння ознак і властивостей пред'явленого для

впізнання об'єкта з його уявним (мисленнєвим, ідеальним) образом, що зберігся в пам'яті особи, яка впізнає.

Встановлено, що КПК України передбачає можливість пред'явлення для впізнання лише трьох груп об'єктів: особи, речі, трупа (ст. 228–230). Водночас можливе проведення впізнання за уявними образами на процесуальній основі таких об'єктів, як тварини, окремі ділянки місцевості, будівлі, приміщення. Однак не в межах такої слідчої (розшукової) дії, як пред'явлення для впізнання, а під час слідчого експерименту або в умовах непроцесуального впізнання й ідентифікації за уявними образами.

Вагому підставу для розширеного тлумачення вченими об'єктів, які підлягають пред'явленню для впізнання, що суперечить чинному кримінальному процесуальному законодавству, вбачаємо у вимогах слідчої практики (85 % опитаних). Так, необхідно розширити перелік об'єктів для ідентифікації під час пред'явлення для впізнання, передбачених ст. 230 КПК України, а саме: надати можливість пред'явлення для впізнання не лише трупів людей, а й тварин, птахів чи інших біологічних організмів.

У зв'язку з цим, ураховуючи вимоги слідчої практики як один з головних напрямів удосконалення правових і тактичних основ ідентифікації за уявними образами під час пред'явлення для впізнання, запропоновано ч. 1 ст. 230 КПК України доповнити таким текстом: «Для впізнання пред'являтися можуть трупи осіб, тварин та інших біологічних об'єктів, що мають ідентифікаційні ознаки».

Доведено, що ідентифікація особи за уявним образом під час проведення впізнання, відповідно до ст. 228 КПК України, може здійснюватися за ознаками зовнішнього вигляду та іншими прикметами. Поняття «інші прикмети» у теорії криміналістичної ідентифікації слід розуміти як можливість ідентифікації особи за ознаками запаху, дотику, смаку та ін. Ідентифікація особи за ознаками запаху, смаку, дотику не передбачені чинним кримінальним процесуальним законодавством. Унаслідок цього результати такої ідентифікації за уявними образами під час пред'явлення для

впізнання не матимуть доказового значення. У зв'язку з цим, запропоновано внести зміни до ч. 9 ст. 228 КПК України щодо закріплення цих положень. Дану позицію підтримали 91 % опитаних слідчих.

Встановлено, що принципи пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявним образом, що на практиці застосовують слідчі, необхідно поділити на три групи: зобов'язальні, заборонні, дозвільні.

До першої групи мають належати принципи, що вказують на те, що слідчому як суб'єкту правозастосування необхідно робити обов'язково так, як передбачено законом (ст. 228, 229 КПК України).

До другої групи – заборонних – відносимо групу принципів, що встановлюють заборону на окремі дії, вказують як на заборону тих чи інших дій, так і на їх вчинення певним способом. Приклад цієї групи принципів знаходимо у кримінальних процесуальних приписах, у яких передбачено, що проведення впізнання за фотознімками, матеріалами відеозапису виключає можливість у подальшому пред'явлення особи для впізнання (п. 6 ст. 228 КПК України). Впізнання за голосом повинно здійснюватися поза візуальним контактом між особою, яка впізнає, та особами, які пред'явлені для впізнання (п. 9 ст. 228 КПК України).

До третьої групи – дозвільних принципів або, іншими словами, факультативних – мають належати ті, які надають право вчиняти певне діяння, але не вказують на обов'язок слідчого щодо їх вчинення. Прикладом цієї групи принципів може бути положення про можливість впізнання за уявними образами лише за наявності певних умов пред'явлення для впізнання не об'єкта загалом, а його фотографії.

У *підрозділі 3.2 «Тактичне забезпечення пред'явлення для впізнання»* зазначено, що першоосновою прийняття слідчим тактичних рішень у питанні проведення пред'явлення для впізнання є певна слідча ситуація, що зумовлює постановлення відповідного рішення та складання плану її проведення і виконання необхідних підготовчих дій, у тому числі зі сфери застосування

засобів криміналістичної ідентифікації за уявними образами, криміналістичної техніки, засобів слідчої тактики.

Констатовано, що результативність пред'явлення для впізнання залежить від якісного її планування та організації проведення (97 % опитаних). Визначено, що необхідними етапами планування в цьому разі є: 1) чітке визначення ідентифікаційних ознак або їх сукупності, на основі яких буде проведено впізнання за уявними образами; 2) попередня оцінка ідентифікаційних ознак або їх сукупності; 3) формулювання деяких найбільш складних запитань, що дозволяють визначити ідентифікаційні ознаки, встановити характер і темперамент особи, яка впізнає, та обставини сприйняття ідентифікованого об'єкта; 4) оцінка результатів, отриманих під час пред'явлення для впізнання, доказової цінності одержаних у результаті проведення впізнання за уявним образом.

Організація запланованого проведення пред'явлення для впізнання передбачає: 1) роз'яснення мети даної слідчої (розшукової) дії, а також прав і обов'язків її учасників; 2) безпосереднє його проведення; 3) фіксацію перебігу і результатів її проведення.

У *підрозділі 3.3 «Суб'єкт розслідування як складова ідентифікаційного процесу за уявним образом при пред'явленні для впізнання»* наголошено на тому, що суб'єкт розслідування, а саме слідчий як складовий елемент механізму ідентифікаційного процесу, повинен володіти прийомами психологічного впливу з метою якісної ідентифікації особи за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. Застосування засобів психологічного впливу у процесі ідентифікації за уявним образом дає можливість вирішувати низку завдань. По-перше, відновлювати в пам'яті суб'єкта впізнання забуте (54 % опитаних). У даному випадку реалізація можливостей психологічного впливу здійснюється не шляхом повідомлення інформації про ті обставини, які забула особа, а через повідомлення фактів, що перебувають у відповідних асоціативних зв'язках з подією, яку потрібно згадати. По-друге, спростовувати неправдиві свідчення та з'ясовувати приховувані факти (16 %

опитаних). У таких випадках слідчий, володіючи фактами, що викривають неправдивість показань чи пояснень суб'єкта впізнання, до певного моменту може не повідомляти про них. Означене створює ілюзію про необізнаність слідчого і, як наслідок, зумовлює переоцінку можливостей суб'єктом впізнання. По-третє, активізувати розумові процеси (12 % опитаних). Психологічний вплив на суб'єкта впізнання здійснюється не лише за допомогою передачі інформації, а й шляхом постановлення запитань. По-четверте, повідомляти правдиву інформацію суб'єктом впізнання (18 % опитаних).

Приділено увагу методам психологічного впливу. Зокрема, доведено необхідність використання під час пред'явлення для впізнання таких методів, як приклад (85 % опитаних підтримали цю пропозицію), емоційний експеримент (65 % опитаних), керовані психологічні стани (35 % опитаних).

На завершення кожного підрозділу у дисертації сформовані обґрунтовані та лаконічні висновки. Заслуговують схвалення узагальнені висновки, які є логічним підсумком зробленої ґрунтовної роботи.

Проведене здобувачем дослідження є **завершеним,** його вивчення дозволяє зробити висновок про належний рівень проведеного дослідження, за результатами котрого сформовані концептуальні теоретичні положення, практичні рекомендації, пропозиції до законодавства та практики його застосування, що пов'язані зі здійсненням криміналістичної ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання. Оформлення дисертації відповідає встановленим вимогам.

Автореферат дисертаційного дослідження достатньо ґрунтовно розкриває його зміст і надає уявлення про наукову цінність і практичну значущість праці. Зміст автореферату та основних положень дисертації є ідентичними.

Поряд із очевидними позитивними характеристики рецензованої праці, вивчення змісту дисертації та автореферату свідчить і про певні недоліки, на

які здобувачу слід звернути більш прискіпливу увагу, або забезпечити їх належну аргументацію. Зокрема:

1. Непослідовним, а тому таким, що потребує додаткової аргументації, є розуміння автором криміналістичної ідентифікації. Так, на стор. 7 автореферату, при викладенні основного змісту підрозділу 1.2 «Завдання криміналістичної ідентифікації», дисертант стверджує «встановлено, що ідентифікація є не лише *завданням (тобто метою),* а й *способом (процесом, методом)* досягнення мети». Надалі на стор. 14 (2 пункт Висновків) вказано, що «криміналістична ідентифікація є *самостійним структурним елементом процесу доказування»*, а на стор. 16 (6 пункт Висновків) зазначено, що «ідентифікація за уявними (мисленнєвими, ідеальними) образами – це не лише засіб пізнання, яким є будь-який загальнонауковий ідентифікаційний акт, а й *засіб доказування*…». При цьому необхідно відзначити, що з точки зору положень КПК України та класичних підходів теорії доказування, елементами процесу доказування є збирання, перевірка та оцінка доказів, а з точки зору окремих вчених (наприклад, Ф.Н. Фаткулліна) до процесу доказування варто включати такі елементи як «побудова та розвиток версій, збирання доказів, перевірка доказів, оцінка доказів та обґрунтування висновків у справі». Виходячи із наведено, офіційному опоненту важко погодитись із дисертантом, що «криміналістична ідентифікація є самостійним структурним елементом процесу доказування».

2. На стор. 16 автореферату та стор. 67 дисертації автор пропонує категорію «інші прикмети зовнішнього вигляду людини» в теорії криміналістичної ідентифікації розуміти як можливість ідентифікації особи за ознаками запаху, дотику, смаку тощо. З точки зору офіційного опонента додаткового пояснення потребують, по-перше, обгрунтованість віднесення *запаху та смаку людини* до прекмет зовнішності людини, по-друге, можливість використання даних прекмет для здійснення ідентифікації. Наприклад, для офіційного опонента суперечливим з точки зору можливості здійснення видається така ймовірна слідча (розшукова) дія як «пред'явлення

для впізнання людини за її смаком».

3. На стор. 16 автореферату та по тексту дисертації в підрозділі 2.2 «Структура ідентифікаційного процесу при ідентифікації за уявним образом» дисертант наводить структуру ідентифікаційного процесу, серед *елементів* якої вказує «цілісність процесу доказування», але вже на стор. 80 дисертації зазначено, що «до *принципу* ідентифікації за уявними образами належить цілісність процесу ідентифікації за уявним образом». На думку офіційного опонента, беручи до уваги, лексичне розуміння поняття «процес» «цілісність процесу доказування» варто швидше віднести до процесуально-криміналістичних властивостей криміналістичної ідентифікації за уявним образом, про які автор веде мову, зокрема, на стор. 15 автореферату. При цьому, під час прилюдного захисту варто здійснити розмежування між процесуальними та криміналістичними властивостями криміналістичної ідентифікації за уявним образом.

4. Одним із елементів ідентифікаційного процесу вказано «особистість ***суб'єкта*** впізнання», тобто особу, яка впізнаватиме об'єкт, але на стор. 69 дисертації автор вказує, що «до особливостей ідентифікації за уявними образами також необхідно віднести і *психологічні властивості* ***об'єкта****, який впізнає*. Це пов'язано з тим, що вибір виду психологічного ототожнення (узнавання за уявними образами) залежить не лише від типу пам'яті особи, яка впізнає, а й від особливостей попередньої взаємодії такої особи з об'єктом, що ідентифікується.». Така невідповідність у використовуваній термінології також потребує додаткового пояснення.

5. В пункті 4 Висновків дисертант стверджує, що до основних характеристик криміналістичної ідентифікації за уявними образами слід віднести в тому числі, «особливий характер знань, які використовуються в процесі ототожнення», проте з тексту автореферату та дисертації офіційному опоненту не вдалося встановити, в чому саме, з точки зору автора, полягає цей «особливий характер знань», та про чиї саме знання (суб'єкта доказування чи суб'єкта впізнання) в даному випадку йдеться.

6. Автором в підрозділі 3.1 «Поняття, види та принципи пред'явлення для впізнання» дисертації запропонова внести зміни до ч. 9 ст. 228 КПК України, проте текст автореферату та дисертації, на жаль, не містить будь-якої редакції пропонованих змін, а тому оцінка їх доцільності та слушності є досить складною, у зв'язку із чим під час прилюдного захисту хотілося б почути чітке визначення даних доповнень.

7. Аналіз тексту підрозділу 3.1 «Поняття, види та принципи пред'явлення для впізнання» дозволяє офіційному опоненту стверджувати, що поставлене в цьому структурному елементі дисертації завдання не вирішене в повному обсязі, оскільки при ознайомленні із його тексту не вдалося віднайти положень щодо принципів пред'явлення для впізнання. Поряд із цим у підрозділі 3.3 «Суб'єкт розслідування як складова ідентифікаційного процесу за уявним образом при пред'явленні для впізнання», де для вирішення поставлена задача «виокремити суб'єкта розслідування як елемент ідентифікаційного процесу за уявним образом під час пред'явлення для впізнання», частина тексту присвячена «принципам пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявними образами» та їх поділу на 3 групи: зобов'язальні, заборонні та дозвільні (стор. 139 дисертації і далі по тексту). Проте виклад основного змісту роботи в авторефераті на стор. 12 свідчить, що питання стосовно принципів пред'явлення для впізнання як процесуальної форми ідентифікації за уявним образом мало бути предметом вивчення саме в підрозділі 3.1.

8. На думку офіційного опонента, невиправдано деталізованими також є положення наукової новизни одержаних результатів в частині тих, що «дістали подальшого розвитку», що складаються із 6 позицій, окремі із яких стосуються вирішення однієї і тієї ж задачі.

Однак, підсумовуючи викладене вище, слід зазначити, що вказані зауваження водночас мають дискусійний характер та **не впливають** на позитивне враження від рецензованої наукової праці.

ВИСНОВОК

Дисертація «Криміналістична ідентифікація за уявним образом під час пред'явлення для впізнання» подана на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність, вирішує важливе наукове завдання, є однією із перших в Україні кваліфікаційною науковою працею, що стосується здійснення криміналістичої ідентифікації за уявним образом під час пред'явлення для впізнання.

Таким чином, автором викладено низку положень, висновків і пропозицій, важливих у концептуальному значенні та нових для юридичної науки, принципових для успішного правозастосування у криміналістичній теорії та практиці. Дисертація є актуальною, завершеною, самостійною працею, має теоретичне і практичне значення, ряд положень наукової новизни. Робота відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а її автор **Безкоровайний Богдан Вікторвич** заслуговує присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук із зазначеної спеціальності.

Офіційний опонент:
Проректор з наукової роботи
Університету державної фіскальної
служби України,
доктор юридичних наук, професор,
залужений юрист України **П.В. Цимбал**